

Pacsmagolás

I. Ö. festőművész emlékére

Bujkálók a városban.

Ovakodom a találkozástól.

Nem a depresszióm tesz emberkerülővé. Ambár itt is, mint minden kisvárosban, vannak elegenden, akik elől (egyesekben engem látva támadhat ez a kényszeres gondolat:) érdemes lenne átmenni az utca másik oldalára: a két járda közötti futkosásért *arathatna* a rendőr. Mégsem az éles füttyező és a helyszíni bírságolás tart vissza sem engem, sem a velem szemben jövőt az ilyesfajta módszeres kitérésektől. Sokkal inkább a közeg: az ÖRÖK KISVÁROS, aminek halhatatlan (ha a város örök, lakóinak élete is) polgárai-ként túlságosan együtt vagyunk, mint egy nagy család – mozgásunk a gázatomoké, s nem az egymás mellett súlyosan elúszó fenséges óceánjáróké.

Bajom tehát, ha van – bár van elég –, most nem az élőkől származik. Legalábbis nem közvetlenül.

Üldöz egy plakátarc, na, erről van szó!

Ha nem tenné velem, járhatnék megszokott útjaimon, ha nem is gondtalanul. Az első napokban legalább annyira bosszantott ez a kényszerű csalinkázás (*itt, ebben* a városban, ahol erre nem is kínálkozik túl sok lehetőség), mint egy középnyugati lótolvaj, vonat- és bankrablót, esetleg többszörös gyilkost, netán ármánykodás eredményeként ártatlanul megvádoltat, aki viszsza azokról azokról a falaktól, ahol ott harsog a vastagon szedett, vagy egyszerűen betüsmával odafestett felirat:

WANTED,

alatta a leghitelesebb arcmásával, a körözvényt indokló cselekedeteivel, s ki ne feledjük az ilyen-olyan összegű váltságdíjat.

Persze a legújabb időkben nálunk a legritkább esetben tesznek élőt a plakátra. Ebben reklámhölgyeké és politikusoké az előny. Az egyéb kategóriában halottak kiváltsága ragasztott képről szemlézni a gyarló utcai futkosást, ezt a nem szűnő színjátékot, netán még mindig azok alakítását, akik kortársaik voltak.

Lázadásnak is nevezhetném az első napok gesztusát.

Dühkítőrésem emígyen tagolható:

– Hát engem ne fixírozzon lépten-nyomon! Ingujjban engedi el rám nem szűnő mosolyát, miközben örökre a térdére támaszkodva, feltöltötést és kifejezőre metszett fejét ellensúlyozza.

Gyakran, mire észbekaptam, hogy beleütöttem – és ez rendre így ment május végén –, már el is hangzott a kérdés:

– Mi újság, apóka?

Az örök cigaretta, szipkával vagy csupaszon, még vissza sem került a szájába. A kérdéshez tartozó mimikát végtelenníve kitarítja. Ebből tudom, nem szórakozottan érdeklődik. Választ vár.

Miért éppen tőlem?

Mert kifejezetten rám és nem mögém néz?

Ott voltam a tárlata megnyitóján, még jóval a közönség gyülekezése előtt.

Az nem elég?

Különben is: valóban kérdezett?

– Agyadra ment a hőség! – igazítom el magamat júniusban, miután a rádióból újabb csúcsról értesülök, ezúttal hőmérsékletiről. Kifejlődött gyanúmat viszont miért adnám fel? Önveszélyességem nem fenyeget másokat, jutok döntésre hamar, viszont smirglizett idegeim veritékes napokon is – lám! – olyan irányt jelölnek, állapítom meg (ó, üdítő öndicséret!), amelyre érdemes ráállnom keresőmmel.

Attól a naptól utaim mégsem egyszerűbbek, noha bakonyi betyárkodásnak is felfoghatnám cseles irányváltoztatásaimat, a plakátfalak közelségét időben megérezve. Manővereim közben, meglepő módon, új kiszögelléseket, nem használt sarkokat, hasznos rálátásokat fedezek fel a városban.

Sem a visszája, sem a fonákja, sem a kifordítottja táruul fel.

Valahogy *egészebb* egész az egész.

Következőképpen a végtelenségig játszható a bújócskám. Addig mindenképpen, amíg a pandúrok által is ismert csárda – vagyis a HELYSZÍN – csapdammá nem züllik.

– Elég volt! – lihegtem a langyos zápor elől futva, miután beálltam a vadonatúj megyei könyvtár posztmodern esőfogója alá, azon a napon, amikor *Kő Pál* festett fa Balassi-emblémája felerősítettet a portál fölé.

– Ha már ekkora átmérőjű saját csöbe gyanútlanul beslattyogtál, használhatod az önkihúzó dugóhúzó – kapom meg az eligazítást magamtól az esőveréses porszagban.

Nézzünk hát szembe!

A vasúti aluljáró zömök négyszögű oszlopai éppen elég felületet biztosítanak plakátsorozatoknak is. Sorozatnyi arc, sorozatnyi lehetőség. Feltűnés nélküli sasszék jobbra, ameddig érdemes. Kapkodok a szemsugarakért. Találat semmi. Nem esem útjába a tekintetnek, pedig most egyenként vállalom a szembenézést. Valahogy mögém sikerül mindegyik arcból az az összetartó fénynyaláb, aminek a gyújtópontjába magamat illesztgetem. Se a könyv-, se a sorsjegyárus nem látja, csúcspont helyett ma az izzadság csillog rajtam.

Újabb sasszék, ezúttal balra. Ismét semmi.

Képzeltetés lett volna, hogy a tekintet célpontjának ismertem fel utcai magamat?

A látványillúzió a következő napokban lepleződik le, a múzeumba menet. Kigyózó palánksor választja el a bejáratot a szomszédos építkezéstől, rajta szépségtapaszként ominózus plakátjaim. Aki errefelé tart, a múzeum fala és a palánk képezte kutyaszorítóba kerül. A kigyózó mozgás következtében olyan folyamatos pontsor adódik, amelyen a farost kerítésről somolygó arc az oldalirányú nézőpontok miatt egyenesen a befelé haladónak címezi egyáltalán nem gonoszkodó megállapítását:

– Bejöttél az utcámba.

– Innen már önszántamból – mormogom.

Más napokon pedig:

– Elszánásból...

Aztán összebékülünk, s amint be-beugrom hozzá, már csak bensőségesen biccentek.

Csak...?

Pontatlan.

Ameddig ebben az irányban kapcsolat fejlődhet, a legtöbbre jutottunk. Életemben a kézfogásunk kevesebb volt, mint ezeknek a napoknak észrevétlen fejlődulata.

Távotomban, mögöttem kiállításra képcével, elkészítően ismétlem meg a fejjel való tisztelgést. Be-beugorva, olykor nem többre, mint másfél perc, ellenőrizendő valamely apróságot, egyre zavartabban veszek részt néma kommunikációkban. Ő nem, ő rendíthetetlenül végleges.

Azt hiszem, nem vergődött országos hírnévre, viszont sokan szerették, helyben is és más égalj alatt is a hazában. Éveken át ennyiben maradtam vele kapcsolatban. Mintha a kompenzáló mondatfél valódi kiegészítése lenne tapintatos állításomnak. Szűkölésem a kutyaszoritóban még azt is kikényszerítette, hogy plakátarcáról elfordítsam a fejem. Az ilyen szoroskában ez nem tartható modor. A viszony javulása érdekében meg kellett másitanom jovialis összegzésemet:

Nem vergődött országos hírnévre, bolott nemzetközi szintű tehetsége volt.

A bizonyítás nehézségei, közel a lehetetlenséghez, levertté tesznek, amit az időjárásra fogok. Valójában tudom, minden ilyen állítás, ostobaság. Itt van mindjárt a tehetség *ex katedra* minősítése... Nem, mégsem vonom vissza, de magyarázatként hozzáfűzöm, hogy jelölni akartam a távolságot a *megvalósult* és az ebből *kivetítetű* között. Az utóbbi viszont nem feltétlenül azonos a valóra nem vált *lehetőséggel*, a mégiscsak virtuálisnak tekinthető tehetséggel. Megmondom miért nem. A művészi tehetség természetéhez olyannyira hozzátartozik az ugrás, mint a kígyóéhoz a vedlés. Hagyatékokból egy elképzelt jövőre nézve, kizárólag zsinóregyenes kivetítésekre vagyunk képesek. Az elmaradt ugrások meghaladják képzeletünket.

– Ebből, meg ebből, meg ott azokból akármilyen lehetett volna! – ahogy F. P., a festő mutogatott a tárlaton, amikor magamat ellenőrizendő, vele vettem át képről képre a kiállítást, anélkül, hogy barátom tudta volna, részben a terapeuta szerepét játssza prolongált üldözési mániámban.

A kérdés innen már nem kevesebb, mint ez:

– Kin múltott?

Első válasz individuáletikusan:

– Rajta.

Második válasz vulgárszociologikusan:

– A közegen.

Harmadik válasz áldialektikusan:

– Is-is.

Negyedik válasz fatalistán és gnosztikusan:

– Is-isten tudja.

Az én válaszom:

– Nem tudom, bár,...

Tekinthesem például áldozatnak is.

Plakátarcú társalkodóm az *itteni* képzőművészeti élet kezdeti évtizedeinek igazi reprezentánsa. A fentiek értelmében, vagyis mint áldozat. Egyébként már akkor is a *bely* foglya volt, amikor még *ide* sem jött. Még a főiskolán, *Rudnay* tanítványaként, aztán Baján, az ottani művésztelep szellemének közegében. Amivé lett, s ahogy megmaradt nekünk, azzá persze itt vált.

Egyik őszinte hűségű tanítványa (F. Gy. festőművész) szerint egész pályáján küzdött a Runday-hatással; erről neki szóban is vallott. Eme hitelességtől úgy jutunk el a teljesebbig, ha hozzátesszük: egyféle posztnagybányaiságról van itt szó, Bajával és Vásárhelyel vegyülve. Elszakadási kísérletei a meszterétől így lényegében ugyanabban a körben mozogtak. Fontosabbnak tartom ezt, mint a szóba jöhető nevek további szaporítását. Ebben a szellemi közegben a *hogyan fessünk?* kérdése jóformán a szakmai minimumot jelentette, amellyel igazán rendelkezett. Hangsúly a morális többleten volt: *miért fessünk?* A máig megőrzött etikai kódex szerint – némileg leegyszerűsítve – a *népszolgálat* jegyében. Töprengésre érdemes paradoxona a kornak, hogy az 50-es években ebből létrejöhetett volna a hivatalos művészetpolitika és a vásárhelyiek, alföldiek látványos egymásra borulása is. Tudjuk, nem egészen így történt. Miként *Perneczky Géza* írta: „egészséges oppozíciót képviseltek a vulgarizált egyszerűsítéscsckkel szemben.” „A mesterség és az elhivatottság komolyságát” élni segítette a megőrzött múlt, a *bely* legendás szelleme. Az egyes alkotó Vásárhelyen valóságközelben tevékenykedhetett és ugyanakkor olyan közegben, amelynek saját „*művészi tájszólása*” (B. Supka Magdolna) volt, van.

Provokátorom a falragaszról az 50-es években ugyancsak jellegzetes tájszólású vidékre került. *Hozzánk*, ahol a nyelvjárás *politikai*. Ehhez igazodik a szóhasználat és a kiejtés. Ugyanazt mondják ezen a nyelven is, mint amit *Tornyai* vagy *Rudnay*, az eredmény azonban nem ugyanaz. A viszonyok csupaszága a *genius loci* olyan változatát teremti meg, amelyben – szerves művészeti élet hiányában – politikum és alkotás közvetlen felületi érintkezésben él. Eme póre viszony végeredménye a teljes „átpolitizáltság”. Vagyis a „gyermek” szépsége és/vagy okossága döntő részben meghatározott a politika nemzetképeségétől. A hely szelleme itt is bejelenti igényét mind formai („valóság-hűség”), mind tartalmi (az „építő és teremtő munka ábrázolása”) szempontból.

Kiplakátolt hősöm idekerülése után a munka világának az alföldiétől eltérő változatát ismeri meg, a gyárak, bányák, kolóniák életét. Van mit „fölvállalnia”, ha művészi etikájának folytonosságát őrizni kívánja. A 70-es évek elején „forgalmaztam” ebben a közegben kamarakiállításnyi anyagát. A közönségtalálkozókön nemegyszer vallott róla, mennyire megrendítette ez a nehéz élet. Bizonyos vagyok abban, hogy emiatt nem játszott a el soha a művészt. Inkább leplezte valódi lényét. Volt is minden: népművelő, könyvtárigazgató, szakkörvezető, tanfelügyelő, s a lehetséges társadalmi megbízatások végrehajtója. És időszakosan festett is. Szinte a vasárnapi művész módjára. Vagyis nem „napról napra”. Csinált mindent, amikor csak egyet lett volna szabad: kimunkálni festőönmagát. Mert még nem volt kész, amikor idekerült. (Ebben az értelemben nagyon is igaz a híradás viaskodásáról a mesterével.) A saját arc megtalálásának kényszerű elhúzódása könnyen összefüggésbe hozható a „szerepvállalással”, mint klasszikus csapdával.

Ő tisztában volt mindezzel?

Bizonyíthatóan igen. „Fösteni kell – mondogatta –, mást nem szabad”. Igaz, ekkor már közelített a nyugdíjhoz.

– Akkor az volt soron! – hallom az igazoló kórust.

– Kinek? Neki, a tehetségnek, a festészet volt soron. Akkor is.

Apropó: festészet. Mi mindent értettek *itt* festészet alatt az elmúlt 30 év alatt is, amiből aztán az „elvárások” születtek! A „róluk és nekik” elve eredetileg *neki* sem jelenthetett gondot. Annál inkább a „megcsinálás” módja. Helyi ihletésű képein látszik a küszködés. De volt annyira naiv, hogy feladatot jelölt ki magának ebből is: egy jó művésznek ezt is meg kell tudni oldani! Az idők változásával a kialakuló helyi kvázi művészeti élet még versenyhelyzetet is teremtett, innen a pályatársakra is ügyelni kellett. Tétje volt már annak, hogy ki tudja az „elvárásokat” teljesíteni. Kenyérharccá alakult át az eredetileg küldetesként és szolgálatként belsővé tett feladat. Különös, hogy később nem vette észre, már régen csupán *vélt elvárásról* van szó, amit a kvázi művészeti élet gerjeszt (akaratlanul vagy szándékosan – egyik sem kizárható), megtévesztvén egymást a pályatársak. A háború és a hadifogság után az új helyzet késlekedő felismerése rabolta meg leginkább évei számát. Minél inkább eleget tett belülről vállalt helyi normáknak, annál kevésbé felelt meg saját, korán kialakított eszméinek. Újra kellett definiálnia önmagát. Am nem mindegy, hogy kihez, kikhez képest végezhetjük el ezt a műveletet. Beleragadva szűkebb viszonyrendszerünkbe, kiadós az esély, hogy hibás lesz a végeredmény. E vonatkozásban sok jóra nem számíthatott.

Súlyosbította a helyzetet, hogy pályakezdésének művészi és etikai bázisa a hatvanas években egyre inkább ki volt téve a korrodálódás veszélyének. A magyar képzőművészet élt a tájékozódás új lehetőségeivel, s ezzel egyidőben viharos gyorsasággal, de szinte máig tartó harcok közepette átszervezte belső értékrendjét, újbb és újbb sorrendet állított fel az élő és holt mesterek között.

Amikor hősiemet megismerhettem, már hiányzott belőle a kizárólagosságnak még az árnyéka is.

– Elférünk mindannyian. Fösteni kell – bizonygatta, amikor a frissiben fel-tűnt fiatalokról faggattam, akik részben éppen az ő tanítványai voltak, ha szö-geesen ellentétes törekvéseket is képviseltek, mindjárt a jelentkezésükkor.

Neki azt is tudomásul kellett vennie, hogy a valóságos szociális tartalmak kifejezésére egyre kevésbé alkalmas festői iskolázottsága. Visszatekintve a múltba, látnia kellett, hogy kortársainak egy festészetén kívüli program jegyében készült munkáinak többsége sajnálatosan igazolja azt, amit *Kállai Ernő* már 1946-ban leírt, s aminek a buktatóit ő maga igyekezett elkerülni: ezek a képek „inkább csúffá tevői, semmint fölmagasztalói az építő és teremő munka szent ügyének”.

A következmények nem maradtak el. Már rég nem a Rudnaytól való elszakadás volt a kérdés. Szinte átmenet nélkül olyan mohó tájékozódási igényt fedezhetünk fel képeink egész sorozatán, hogy az már-már kapkodásnak tűnik. A hatások, a lehetséges, szóba jöhető nevek köre meglepően tágas. Ezen-közben az ihlető tematika szinte semmit sem változik. Ünnepi felvonulás és a város látványos átalakulása, a munkások világa és az ipari táj kerül most is vászonra. A technikai kivitelezés azonban gazdagodik, ezzel együtt az újra feldolgozott látvány formái megvalósítása is módosul. A környezet tárgyi azonosíthatósága egyre kopik, végül elérkezik a színhez és a fényhez. Időrend-

ben haladva szinte azt is látjuk, hogyan gyorsul fel a magyar festészet vonata: festők szinkronban van az általa is követhető országos mozgásokkal. A korábban is használt címek (Bányatelep, Munkábamennők, Kányási reggel stb., stb.) lényegében már csupán „ráfogások”. A festő elérkezett saját, kizárólagos feladatához. Szemben a nézhető világ látványfelületével immáron a kép valósága jut érvényre.

A kiállítóteremben táblaképcinek négy sorát akvarelljei ölelik körül. Utolsó idejében mindenki ezeket dicsérte. Mondták, irták róla, hogy végre rátalált az akvarellre, saját műfajára.

Tévedés ezt állítani.

Végre önmaga lett, arról van szó. Hogy már nem maradt ideje olajban is fölzárkózni önmagához? Az veszteség. Pótolhatatlan.

Rég volt, amikor interjút kértem tőle. Faggattam a helyi művészeti életről is. A munka feltételeiről beszélt. Első helyre az időt tette:

„Tudom magamról, mit jelent reggeltől dolgozni, aztán délután vagy este festeni. Az már csak *pacsmagolás*. Idő kell a belelendülésre... Ez az idő pedig nem délutánokban és nem néhány napban mérendő. Sokszor még egy hónapban sem.”

Ma még inkább értem, mit mondott, mint amikor szemben ültünk. A mecenatúrának szánt praktikus tanácsai fölött ott az élete. Tanulságnak?

– Mi lenne az? – kérdezem az utcán, amikor az egyik hirdetőfelületen megtalálom a portréját. – Hogy festő ne a nyugdíjaséveire számíton?

Nem válaszol. Derűs vesztesként mosolyog rám.

Emelkedettsége nem tettetett. Ebben lenne a titok, miért hat rám az önellenőrzés kényszerével?

És mi lesz azután, ha majd utóléri a plakátsors és föléje mást ragasztanak, vagy leáztatja az őszi eső az utolsó példányt is a városban?

Talán kikerül a múzcumból tanítványa által készített büszkje valamelyik közintézmény elé, vagy zavartalan sétányra, hogy jelenléte figyelő tekintetüktől patinásodjék – figyelmeztetésül.